

การพัฒนาชุมชนตามแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ*

Community Development Based on the Middle Way of Confucius

วรารกรณ์ พูลสวัสดิ์, สรวิชญ์ วงษ์สอาด, ภรสรัญ แก่นทอง,
ธงชัย ศรีเมือง และ ¹ปิยนารถ อิมดี

Warakorn Poonsawat, Sorawit Wongsard, Pornsaran Kanthong
Thongchai Srimueang and ¹Piyanart Imdee

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม

Nakhon Pathom Rajabhat University

¹Corresponding Author Email: piyanart1996@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิด “การพัฒนาชุมชนตามแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ” จากการศึกษาเอกสารพบว่า ฐานคิดของการพัฒนาชุมชนนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน มนุษย์ทุกคนมีคุณค่า มีศักยภาพ ในการพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข โดยมุ่งเน้นพัฒนาชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วม เกิดการรวมกลุ่ม เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม ส่งเสริมให้ประชาชนมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนร่วมกัน ส่วนแนวคิดทางสายกลางนั้น ขงจื๊อเชื่อว่า ศักยภาพของมนุษย์มีความบริสุทธิ์และมีความเป็นกลางที่มีคุณลักษณะที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างธรรมชาติของจิต เพราะมนุษย์ต้องทำจิตให้บริสุทธิ์ในการดำเนินชีวิตเพื่อเป็นหลักปฏิบัติให้เข้าถึงทางสายกลาง ดังนั้นจึงต้องยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมทั้ง 3 ประการ คือ ทางปัญญา (จื๊อ) ทางความรักหรือเจตนาธรรมที่ดีงาม (เหวิน) และทางพลังหรือความเข้มแข็ง (จง) จะเห็นว่าคุณธรรมทั้ง 3 และแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อนั้นสอดคล้องกับแนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เรื่องทางสายกลางจะไม่ยึดมั่นในด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ไม่พัฒนาที่เน้นด้านวัตถุด้านเดียวจนละทิ้งการพัฒนาด้านจิตวิญญาณ และด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชนจะต้องทำให้เกิดความสมดุลระหว่าง การพัฒนาจิตใจควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม พัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ โดยมุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้มีปัญญาความรู้ ความรัก ความสามัคคี ความเสียสละและมีความมุ่งมั่นเข้มแข็งต่ออุดมการณ์ ในการพัฒนาตนเองชุมชนและสังคม สามารถดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน, ขงจื๊อ, ทางสายกลาง

*Received September 10, 2019; Revised September 11, 2019; Accepted December 26, 2019

Abstract

The objective of this article was to study the concepts of community development based on the middle way of Confucius. The results of the document study showed that the idea of community development is based on the belief in equal human dignity. Every human being has value and has the potential to develop communities in order to have a good quality of life and happiness by striving for the development of the community in order to become involved, forming a group, learning together and being conscious of the general. Encourage people to take a role and participate in problem solving and activities for community development together. As for the middle way, Confucius believed that human potential is pure and neutral. It has characteristics that are the relationship between the natures of the mind because humans have to purify their minds of living as a practice to reach the middle way. Therefore, they must adhere to all 3 virtues which are intellectual (Chu), love or good intentions (Lhern), and energy or strength (Jong). It can be seen that all 3 virtues and the concept of the middle way of Confucius in accordance with the concept and principles of community development in the middle way will not hold on to one side, for example, do not develop on one side of material object and abandon spiritual development and environmental. Community development must create a balance between mental development along with economic and environmental development. The development of human behavior focuses on the development of human potential for wisdom, knowledge, love, unity, sacrifice and a strong commitment to ideology. Self-development, communities and society can coexist in harmony with nature.

Keywords: Community Development, Confucius, middle way,

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในศตวรรษที่ 21 (review Panit, 2012) ได้ส่งผลกระทบต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมไทยได้เผชิญกับความท้าทายในการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในการสร้างวัฒนธรรมลัทธิทุนนิยมและลัทธิบริโภคนิยม อุดมการณ์เสรีนิยมแบบประชาธิปไตย โดยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สภาวะโลกร้อน และขาดแคลนอาหาร และพลังงานต่าง ๆ ที่

สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาชุมชนที่ขาดความสมดุล ที่อยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลให้ชุมชนของไทยในศตวรรษที่ 21 นี้ เป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยการแข่งขันในการปรับตัวจากความอยู่รอดที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในการพัฒนาประเทศที่ยึดถือระบบเศรษฐกิจเป็นหลัก จึงทำให้ชุมชนขาดการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทขาดความสมดุล จึงทำให้ขาดการพัฒนาและทำให้ชุมชนล่มสลายไม่สามารถปรับตัวได้ (Phra Dhammapidok (P.A. Payutto), 2003)

ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจะต้องให้คนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาโดยยึดหลักทางสาย ที่สามารถสร้างชุมชนให้มีภูมิคุ้มกันและความเข้มแข็งแบบยั่งยืน และสอดคล้องกับความพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่ทรงเล็งเห็นและชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตโดยการยึดหลัก “ทางสายกลาง” ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ท่ามกลางมรสุมระบบเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบันมาเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาชุมชน โดยมีเป้าหมายในการแก้ปัญหาและฟื้นฟูแก้ไขปัญหา ให้เหมาะสมที่จะนำมาซึ่งความดุลยภาพทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ((Phra Dhammapidok (P.A. Payutto), 1995) ที่ทำให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงพร้อมกับการปรับตัวของชุมชนให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง อยู่ในลักษณะของความพอดี ซึ่งนำไปสู่ความสุขและความสมบูรณ์แห่งการดำรงชีวิตหรืออีกนัยหนึ่ง เป็นแนวปฏิบัติเพื่อยังสภาวะจิตมิให้เอนเอียงเมื่อถูกอารมณ์ที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจเข้ามารบกวน เพราะสภาวะจิตอยู่ในสภาพเป็นกลางตามหลักการสำคัญของขงจื๊อ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เป็นศูนย์รวมของความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ในความหลากหลายทางชีวภาพ ดังเช่นกับแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื๊อ

เพราะเหตุนี้ บทความนี้ จะชี้ให้เห็นการพัฒนาชุมชนตามแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ ผู้เขียนจึงขอเสนอ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนตามหลักทางสายกลางกับแนวคิดในการพัฒนาชุมชนของขงจื๊อ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนา ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขและความสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต นั่นเอง

ที่มาของคำว่า “การพัฒนาชุมชน”

คำว่า “การพัฒนาชุมชน” (Community Development) แยกออกเป็นคำสองคำ คือ คำว่า “การพัฒนา” กับ “ชุมชน” กล่าวคือ คำว่า “การพัฒนา” (Development) หมายถึง การทำให้ดีขึ้น ให้เจริญขึ้น ส่วนคำว่า “ชุมชน” (community) หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ที่มีความผูกพันเอื้ออาทรกัน ภายใต้บรรทัดฐานและวัฒนธรรมเดียวกัน ร่วมมือ และพึ่งพาอาศัยกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน (Pol Sri, 2002) ตั้งแต่ระดับครอบครัว

ชุมชน หมู่บ้าน ท้องถิ่น และระดับเครือข่ายที่กว้างขวาง ซึ่งอาจซ้อนทับกันอยู่ เช่น ชุมชนกลางอากาศ หรือชุมชนโลก เป็นต้น (Ekkapachaisawat, 2010)

นอกจากนี้ คำว่า “การพัฒนาชุมชน” นี้ถือว่าเป็นคำ ๆ เดียว หมายถึง กลยุทธ์ที่เป็นกระบวนการสำหรับทำงานในชุมชนเมืองหรือชนบท ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปรัชญา แนวความคิด และหลักการที่ปรารถนาให้มีการเปลี่ยนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ด้วยพลังของชุมชนเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ อยู่ในตัวเอง เพื่อความสำเร็จตามเป้าหมายของงาน ที่มีลักษณะลื่นไหลไปตามเงื่อนไขและพลวัตของสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนมีอิสระในการจัดการตนเอง (Polsri, 2002) โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนมีอิสระและมีความยุติธรรมทางสังคม และความยั่งยืนของระบบนิเวศเป็นฐานแนวคิด อันเนื่องมาจากการยึดหลักคิดของการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาว (Parinyasutthinan, 2561) โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ให้มีคุณธรรม และให้มีความสุข (Polsri, 2002) โดยการยึดหลักความสำคัญ 4 ประการ คือ (1) ยึดหลักความมีศักดิ์ศรีและศักยภาพของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ให้มากที่สุด นักพัฒนาจะต้องเชื่อมั่นว่าประชาชนนั้นมีศักยภาพที่จะใช้ความรู้ความสามารถที่จะปรับปรุงพัฒนาตนเองได้ (2) ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน โดยการสร้างพลังชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือสนับสนุนอยู่เบื้องหลังและช่วยเหลือในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน (3) ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม และ (4) ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนซึ่งจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย (Department of Community Development, 1984)

กล่าวสรุปก็คือ ที่มาของคำว่า “การพัฒนาชุมชน” หมายถึง กลุ่มคน ซึ่งเป็นกลุ่มอันหลากหลาย กระจายอยู่ทั่วประเทศ เช่น หมู่บ้าน ชุมชนเมือง ที่มีความเห็นร่วมกันในการพัฒนาคน การพัฒนาประเทศให้ดีขึ้น เจริญขึ้นในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาชุมชน

แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาชุมชน จะเห็นว่า การพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศอังกฤษ เมื่อ ปี พ.ศ. 1944 องค์การสหประชาชาติและประเทศต่าง ๆ ได้ใช้ปรัชญาพัฒนาชุมชนให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อว่าในศักยภาพความสามารถของคน การให้โอกาส การพัฒนาศักยภาพ และการให้ความยุติธรรมอย่างเสมอภาคแก่คนในชุมชน (Department of Community Development, 1984) ได้ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของสังคมไทย

ไว้ 15 ประการ ดังนี้ (1) หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นกระบวนการที่ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนในทุกขั้นตอน เช่น ร่วมศึกษา ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมแก้ปัญหา ร่วมติดตามประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลของการพัฒนา ทั้งในรูปของบุคคล กลุ่มและองค์กรอย่างแท้จริงและด้วยความสมัครใจ (2) หลักการพึ่งตนเองของชุมชน ตามศักยภาพหรือพลังความสามารถที่มีอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน (3) หลักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มและองค์กรเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน เช่น ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบ เป็นต้น (4) หลักการค้นหาและพัฒนาผู้นำชุมชน ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ยอมรับในหลักการของระบอบประชาธิปไตย มีบุคลิกภาพเด่นเป็นพิเศษ และเป็นที่ยอมรับเพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องของความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมนับถือของคนในชุมชน ทั้งผู้นำเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งที่ได้รับการแต่งตั้งและการเลือกตั้งให้เป็นผู้นำ ผู้นำท้องถิ่นจึงเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานการพัฒนาชุมชนได้ดีและเป็นพลังสำคัญที่ทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ (5) หลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน ปรัชญาและความคิดของระบอบประชาธิปไตยกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนเป็นหลักการเดียวกัน กล่าวคือ การให้ประชาชนมีสิทธิอิสรภาพ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพในการดำรงชีวิตตามที่กฎหมายกำหนดอย่างเท่าเทียมกัน (6) หลักการประสานงาน การพัฒนาชุมชนมีบุคคล กลุ่มและองค์กรที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก การดำเนินงานพัฒนาชุมชน เช่น ประสานพื้นที่ประสานคน ประสานหน่วยงาน ประสานเงิน ประสานทรัพยากร ประสานแผนและโครงการ ประสานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งการพัฒนาสิ้นสุดลง การประสานงานช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่รับผิดชอบและสร้างความร่วมมือ รับผิดชอบในกิจกรรมร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามลำดับขั้นตอน ไม่ซ้ำซ้อน ประหยัดแรงงาน งบประมาณ ทรัพยากร เวลาทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จด้วยดี (7) หลักการจัดการชุมชน คือ ให้ผู้นำและคนในชุมชน เรียนรู้ในหลักการบริหารจัดการชุมชนของตน ร่วมกันดำเนินการบริหารจัดการชุมชน สามารถศึกษาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ ดำเนินงานพัฒนาชุมชน ประเมินผลสรุปบทเรียน ในการดำเนินงานได้ด้วยตนเอง สามารถพัฒนาระบบการบริหารและจัดการชุมชนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชุมชน (8) หลักการบูรณาการ เป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของการพัฒนาชุมชน ให้เป็นเอกภาพ เพื่อสร้างศักยภาพหรือพลังในการพัฒนา ทำให้การพัฒนาที่มีเป้าหมายร่วมกันดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน ประสบความสำเร็จร่วมกัน ไม่ใช่เป็นแบบต่างคนต่างทำ (9) หลักการพัฒนาแบบองค์รวม เป็นการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการพัฒนาองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนไปพร้อม ๆ กัน ทั้งนี้เพราะว่าองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน การพัฒนาส่วนใดส่วนหนึ่งเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้ชุมชนทั้งหมดพัฒนาได้ (10) หลักการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาชุมชนต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้ง

สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม แต่มุ่งสนับสนุนส่งเสริมให้สิ่งแวดล้อมและชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงถาวรหรือยั่งยืนไม่ล่มสลายไปได้ง่าย (11) หลักการใช้วัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ประชาชนยอมรับและนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นวิถีของชุมชน วัฒนธรรมเกิดจากการกระทำหรือผลงานของมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ เป็นต้น และวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น วัฒนธรรมบางอย่างเป็นภูมิปัญญาของชุมชน คือ เกิดจากสมาชิกในชุมชนเอง วัฒนธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนาชนบทมาก เพราะการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะได้รับความร่วมมือหรือถูกต่อต้านจากประชาชนหรือไม่ มากน้อยเพียงใดและจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องหรือความขัดแย้งกับ วัฒนธรรมของชุมชนเป็นสำคัญ (12) หลักการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน การเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน คือ การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของคนในชุมชนและการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชน ทำให้สามารถสรุปบทเรียนสร้างบทเรียนรับ ความรู้ใหม่ได้พร้อม ๆ กัน และมีความรู้ความเข้าใจตรงกัน ช่วยกระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนมีการ ตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาและนำไปสู่การตัดสินใจในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน (13) หลักการสร้าง เครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน นอกจากชุมชนจะเกิดการเรียนรู้ร่วมกันแล้ว การเชื่อมโยงการ เรียนรู้ของคนในชุมชนต้องดำเนินการในลักษณะของเครือข่าย เพราะทำให้ระบบการเรียนรู้ของ ชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แล้วขยายไปสร้างเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ ทำให้ชุมชน มีพลังหรือศักยภาพมากขึ้น เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่กว้างขวางเป็นองค์ความรู้ใหม่มากขึ้น เกิด ความสมานฉันท์ระหว่างชุมชนนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่มีประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น (14) หลักการ ขยายผล โครงการและกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จในชุมชนใดชุมชนหนึ่งถือเป็น องค์ความรู้ของชุมชนนั้น ควรนำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการ ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับชุมชน เพราะความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนจะสร้างขวัญกำลังใจ ความศรัทธาเชื่อมั่น ไม่ทอดทิ้งในการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา การขยายผลจะทำให้การพัฒนา ชุมชนแผ่ขยายไปได้อย่างรวดเร็วและการสร้างเครือข่ายจะทำให้เกิดพลัง ประสบความสำเร็จใน การพัฒนามากยิ่งขึ้น และ (15) หลักการสมทบ การพัฒนาชุมชนมุ่งที่จะให้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง ของการพัฒนาโดยใช้ประชาชนและทรัพยากรในชุมชนเป็นสำคัญ แต่พลังหรือศักยภาพของ ประชาชนและชุมชนนั้นมีขีดจำกัด กล่าวคือ มีเพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น ไม่สามารถระดมมาใช้ได้ อีกต่อไป การสนับสนุนช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคเอกชนที่อยู่ภายนอกชุมชนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แต่ต้องตั้งอยู่บนหลักการช่วยเหลือตนเองและการพึ่งตนเองของชุมชน ไม่ใช่พึ่งพารัฐบาลและ องค์กรเอกชนตลอดไป หลักการสมทบจึงเป็นการสมทบกันระหว่างขีดความสามารถทั้งหมดที่

ชุมชนมีอยู่กับการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลและองค์กรเอกชนอย่างเหมาะสม เพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในการพัฒนาของชุมชนให้ประชาชนอีกทางหนึ่ง (Preecha Wongthip, 2012)

กล่าวสรุปก็คือ จากแนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาชุมชนทั้ง 15 ข้อที่กล่าวนั้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนาชุมชนในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและอนาคตไว้อย่างน่าสนใจ จากแนวคิดและกระบวนการพัฒนาประเทศที่ผ่านมามีบางสิ่งบอกให้รู้ว่า การพัฒนาและการเรียนรู้ของชุมชนในสังคมไทยนั้น มีความเป็นมาอย่างต่อเนื่องเป็นทั้งการเรียนรู้ การพัฒนา และการถูกรวบงำด้วยอำนาจของความรู้ แนวคิดการพัฒนาและกลไกการจัดการของรัฐในอดีตการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนในแต่ละพื้นที่ ที่มีการเรียนรู้และดำเนินการผ่านระบบทางสังคมที่เชื่อมโยงกับบ้าน วัด วัง และโรงเรียน เพื่อปลูกฝังให้ลูกหลานได้มีความรู้ในการทำสมาธิ และเรียนรู้เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความดีงามตามแนวคิดการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการดำรงอยู่ในสังคมมนุษย์ที่จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บนหลักการของความเป็นพี่น้อง เป็นเพื่อนบ้าน หรือเป็นคนละแวกบ้านเดียวกัน เป็นหลักการของความสามัคคี และการแบ่งปันที่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นร่วมกันทำกิจกรรมเป็นต้น เช่น ขุดบ่อน้ำ สร้างถนน สร้างศาลา หรือการก่อสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ที่ทุกคนใช้ร่วมกัน นั่นเอง

การพัฒนาชุมชนตามแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ

ขงจื๊อเป็นนักปรัชญาจีนคนสำคัญที่เชื่อว่า สังคมและชุมชนที่สามารถพัฒนาได้ เพื่อนำมาตามแนวคิดของขงจื๊อ ดังนี้

1. ทางสายกลางของขงจื๊อนั้นเป็นอย่างไร

คำว่า “ทางสายกลาง” ขงจื๊อมาจากคำว่า “จุงหยุง” (Chung Yung) ถ้าแยกออกเป็น 2 คำ คือ คำว่า “จุง” และ “หยุง” (Confucius, 1951) เมื่อรวมคำแล้วแปลว่า “ทางสายกลาง” ตามทัศนะของขงจื๊อ โดยมีผู้ตีความไว้หลากหลาย โดยมุ่งเน้นไปที่การมองที่สภาวะจิตใจที่ไม่กำเริบเมื่ออารมณ์และความรู้สึกทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นความยินดี ความยินร้าย ความโศกเศร้า ความเสียใจ ความร่าเริงยินดี เป็นต้น ดังที่ ชุนจื๊อ (Archie, 1969) อธิบายความหมายของคำว่า “ทางสายกลาง” ไว้แบบเดียวกับคำว่า “จารีต เป็นการปฏิบัติตามหลักทางสายกลาง ซึ่งเป็นกฎแห่งความประพฤติ และความยุติธรรม ซึ่งขงจื๊อให้ความสำคัญกับทางสายกลางที่มีลักษณะความเป็นไปของชีวิตที่มีกับความสมดุลระหว่างความเป็นสังคมกับความเป็นปัจเจกชน ความมีระเบียบวินัยกับเสรีภาพ หมายถึง ความกลมกลืนสอดคล้องพอเหมาะพอดี เป็นกลางไม่เข้าข้างเอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งไม่มีอคติ ไม่ขาดไม่เกิน เป็นไปตามหลักเหตุผล เป็นภาวะที่เกิดดุลยภาพดำรงอยู่ในภาวะแห่งความเป็นกลาง ดังที่ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่า...

“โลกที่ท่านได้เผชิญนั้นมีได้เป็นโลกที่สดใสเลย ประเทศจีนได้แบ่งแยกออกเป็นรัฐเจ้าครอบครองแคว้นเล็กแคว้นน้อยมากมาย ซึ่งแต่ละแคว้นมักจะทะเลาะวิวาทและทำสงครามกันอยู่เสมอ หรือไม่ก็ทะเลาะวิวาทและทำสงครามกับพวกป่าเถื่อนที่คอยยกมารุกราน เบียดเบียนอยู่รอบทิศ บรรดากษัตริย์ที่ประทับอยู่ ณ ราชสำนักกลางของราชวงศ์โจว ซึ่งครั้งหนึ่งได้เคยประทานความร่มเย็นเป็นสุขและเสถียรภาพให้แก่ชาติ ก็อ่อนแอลง และไม่มีสมรรถภาพพอที่จะสู้กับความเกรียงไกรของบรรดาเจ้าครองนคร ผู้มีอำนาจมากกว่าทั้งหลายได้ กษัตริย์ทั้งหลายถูกพวกเสนาบดีปลดออกจากตำแหน่ง หรือไม่ก็ถูกปลงพระชนม์เสีย โอโธสก็ปลงพระชนม์พระราชบิดาได้ ทั้งหมดนั้นเป็นความทารุณโหดร้าย และเป็น การขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในหมู่ชนชั้นปกครอง และดูเหมือนจะไม่มีอำนาจอะไรที่สูงไปกว่านั้นอีกแล้ว ไม่ว่าจะเป็นอำนาจชั่วคราวหรืออำนาจทางวิญญาณใด ๆ ที่ประชาชนจะร้องเรียนเอาได้” (Thongprasert, 1994)

จากคำที่ขงจื๊อกล่าวนี้ ขงจื๊อสะท้อนให้เห็นสภาพบริบททางสังคม การเมืองในยุคสมัยของขงจื๊อได้กล่าวไว้ชัดเจน เพราะขงจื๊อมองว่า ความระส่ำระสาย ความไร้ระเบียบ ความทุกข์ของสังคมที่เผชิญอยู่ในขณะนั้น ซึ่งแน่นอนสภาพสังคมดังกล่าว ย่อมทำให้มองลึกไปถึงสภาวะจิตใจของผู้คนในบ้านเมือง

เพราะในยุคสมัยของขงจื๊อนั้น ซึ่งเป็น “ยุควิกฤติทางศีลธรรม” (a time of moral chaos) ผู้คนละทิ้งและไม่ใส่ใจเรื่องคุณธรรม อาชญากรรมก็เกิดขึ้นบ่อยครั้ง ในชนบทที่ห่างไกล มักถูกปล้นสะดม และภายในเมืองหลวงหรือในราชสำนักเองก็มีปัญหาเรื่องแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ซึ่งส่งผลกระทบไปถึงปัญหาทางเศรษฐกิจ เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน คนมีอำนาจกับคนไร้อำนาจ ซึ่งเป็นแนวความคิดทางการเมือง และแนวความคิดทางปรัชญาในยุคสมัยของขงจื๊อที่ “สุดโต่ง” 2 ทาง (JingPan, 1993) ได้แก่ (1) ความคิดเห็นที่ว่า รัฐบาลควรมีอำนาจเด็ดขาดในการควบคุมหรือแทรกแซงการบริหารราชการแผ่นดิน แนวความคิดในลักษณะเช่นนี้ได้รับการเผยแพร่โดย กวนจุง (Kuan Chung), จื๊อชาน (Tzu Ch’an) ซึ่งต่อมาแนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการพัฒนาไปสู่ความสุดโต่งอีกสำนักหนึ่งคือ สำนักนิติธรรมนิยม (Legalist School) เป็นกลุ่มชาวจัด และ (2) ความคิดเห็นที่เรียกกันว่า “นโยบายไม่แยแส” (laissez-faire Policy) คือ ปล่อยไปตามยถากรรม ไม่รู้ไม่ชี้ ไม่นำพาสังคม ผู้ที่มีแนวความคิดในลักษณะเช่นนี้ คือ เล่าจื๊อ (Lao-tzu), เจียหยู (Chieh Yu), จางชู (Chang Chu), เจียหนี (Chieh Ni) เป็นต้น ซึ่งต่อมาแนวความคิดดังกล่าวนี้ก็ได้รับการพัฒนาไปสู่ความสุดโต่งอีกสำนักหนึ่ง คือ สำนักเต๋า (Taoist School) ซึ่งเป็นที่สุดโต่งข้างต้นนั้น ข้อแรกเน้นเรื่องการจัดระเบียบสังคมและเป็นการเน้นควบคุมสังคม ส่วนข้อที่สองเน้นเรื่อง เสรีภาพส่วนบุคคล ทำให้มองเห็นว่า เกิดความขัดแย้งทางความคิด และการปฏิบัติ ซึ่งไม่มีทางที่จะเข้ากันได้ ขงจื๊อมองว่า ความสุดโต่งดังกล่าวเป็นแนวความคิดทางปรัชญาขงจื๊อจึงไม่มี

ลักษณะสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง นั่นคือ ขงจื๊อไม่ทิ้งสังคม ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลด้วย ด้านสังคมขงจื๊อก็เน้นเรื่องจารีตทางสังคม (หลี่) ในขณะที่ส่วนปัจเจกบุคคล

กล่าวสรุปได้ว่า คำสอนเรื่องทางสายกลางจึงถือเป็นแนวคำสอนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการประสานความสุดโต่งดังกล่าว เพราะขงจื๊อเน้นเรื่องการขัดเกลาคุณธรรมภายในให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น เรื่องความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความเคารพ สติปัญญา เป็นต้น

2. หลักการของทางสายกลาง

ขงจื๊อเห็นว่า จักรวาลมีการดำเนินไปด้วยดีตามระเบียบกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติที่เรียกว่า “ความเป็นกลาง” หมายถึง สรรพสิ่งได้ดำเนินไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า “ความเป็นกลาง” หากสรรพสิ่งไม่ดำเนินไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่เรียกว่า “ความเป็นกลาง” นี้ ก็จะทำให้จักรวาลเกิดความโกลาหล ความเป็นกลางจึงเปรียบเสมือนระเบียบของจักรวาลดังข้อความในคัมภีร์ทางสายกลางที่ว่า เมื่อสภาวะแห่งความเป็นกลางและความประสานสอดคล้องบรรลุถึงความว่าสมบูรณ์ ความสงบเรียบร้อยก็จะแผ่ขยายไปทั่วสวรรค์และพื้นพิภพทั้งสรรพสิ่งก็จะได้รับการหล่อเลี้ยงและเจริญงอกงาม

การที่จะเข้าใจเรื่องทางสายกลางของขงจื๊อนั้นจำเป็นต้องมีความเข้าใจเรื่องธรรมชาติของจิตและธรรมชาติของการกระทำ ทั้ง 2 นี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ธรรมชาติของจิตนั้น ขงจื๊อเชื่อว่า จิตมีสภาพความเป็นกลาง จิตเป็นส่วนสำคัญที่จะวัดความเป็นกลาง ดังข้อความในคัมภีร์ทางสายกลางที่ว่าพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็นภายนอกไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในภายในจิตใจหรือสิ่งที่แสดงออกมาภายนอกทั้งหมด เปิดเผยให้เห็นสิ่งที่อยู่ภายใน ขงจื๊อมองว่าจิตเดิมแท้ของมนุษย์นั้นมาจากสวรรค์ซึ่งมีลักษณะที่มีธรรมชาติของความเป็นกลาง มีศักยภาพในการแสดงออกที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมอื่น ๆ โดยปริยาย เพราะธรรมชาติเดิมแท้ของจิตนั้นมีความเป็นกลางอยู่แล้ว จิตสูญเสียความเป็นกลางเพราะอารมณ์และกิเลสต่าง ๆ เช่น ความยินดี ความโกรธ ความเศร้าโศก ความเพ้อฝัน เป็นต้น เมื่อจิตถูกอารมณ์เหล่านี้มากระตุ้นก็อาจทำให้สูญเสียความเป็นกลางได้ ดังนั้นในคัมภีร์ทางสายกลางจึงเห็นว่าจิตที่ดำรงอยู่ในทางสายกลางนั้นเป็นสภาวะจิตที่รับรู้อารมณ์ตามปกติโดยไม่มีการปรุงแต่ง เป็นจิตที่บริสุทธิ์ไม่ถูกรบกวนด้วยกิเลสไม่มีดีหรือชั่วถูกหรือผิดเพราะผลจากทวิภาวะคือด้านบวกและด้านลบ ขงจื๊อเน้นความสำคัญของจิตโดยสอนให้มนุษย์พัฒนาจิต ขัดเกลาจิตใจไม่ให้อารมณ์ต่าง ๆ มารบกวนครอบงำจนสูญเสียความเป็นกลางหรือขาดดุลยภาพ ดังที่ในคัมภีร์ลุนอี้ ขงจื๊อได้กล่าวไว้ว่าอย่าปล่อยให้ความเห็นผิดเกิดขึ้นและในคัมภีร์เม่งจื๊อก็ได้กล่าวไว้ว่าผู้ที่พัฒนาจิตของตนจนบรรลุถึงศักยภาพสูงสุดแล้วจะรู้ธรรมชาติที่แท้จริงของตนและเมื่อเขารู้ถึงธรรมชาติที่แท้จริงของตนแล้วย่อมเป็นอันรู้ธรรมชาติของสวรรค์ด้วย (Promta, 1997)

ส่วนธรรมชาติของการกระทำนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากจิตที่อยู่ส่วนลึก เมื่อจิตถูกน้อมนำไปสู่อารมณ์บวกและอารมณ์ลบย่อมส่งผลต่อการกระทำที่ไม่เป็นกลาง ดังที่ขงจื้อกล่าวไว้ว่า (1) มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดก็ตามที่เขาเกิดมีความรู้สึกรักใคร่ขึ้นมาในใจ (2) มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดก็ตามที่เขาเกิดมีความรู้สึกไม่ชอบหรือรังเกียจขึ้นมา (3) มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดก็ตามที่เขาเกิดมีความรู้สึกหวั่นกลัว (4) พรันพรึง หรือมีความรู้สึกเกรงกลัวรวมทั้งเมื่อเกิดความรู้สึกเคารพนับถือด้วย (5) มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดก็ตามที่เขาเกิดมีความรู้สึกเศร้าโศกและสงสาร และ (6) มนุษย์จะมีความลำเอียงเมื่อใดก็ตามที่เขาเกิดมีความรู้สึกหยิ่งจองหองและหยาบคาย (Fine Littlestone, 1992) ดังนั้นมนุษย์จะสูญเสียความเป็นกลางเมื่อถูกอารมณ์ครอบงำทำให้เสียสภาวะจิตเดิมแท้จึงแสดงออกมาสู่พฤติกรรมภายนอกที่ไม่ถูกต้อง เพราะเหตุนี้สภาวะจิตที่มีความเป็นกลางนั้นจะต้องอยู่ในความเป็นกลางเช่นไม่สนิทสนมเกินไปและไม่เคร่งขรึมมากเกินไปในระยะของทางสายกลางจึงอยู่ที่ความพอดี ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง โดยแสดงออกมาใน 4 ลักษณะคือ (1) สุดโต่งไปด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นแง่บวกหรือในแง่ลบก็ตาม (2) กระทำการโดยมีอารมณ์หรือความรู้สึกเป็นตัวชักนำหรือชักจูงไม่ได้เกิดจากเหตุผลหรือสติปัญญา (3) เป็นไปโดยมิชอบหรือขาดความเหมาะสมต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และ (4) ขาดความเป็นอิสระและถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขและปัจจัยภายนอก

กล่าวสรุปได้ว่า ทางสายกลางของขงจื้อจึงเป็นความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกันระหว่างธรรมชาติของจิตกับธรรมชาติของการกระทำ คือ การกระทำที่ถูกต้องต้องเกิดจากจิตที่เป็นกลางและบริสุทธิ์อันเป็นลักษณะเดิมแท้ของจิตที่ติดตัวมาพร้อมกับมนุษย์ตั้งแต่เกิด

3. หลักปฏิบัติตามทางสายกลาง

การปฏิบัติตามทางสายกลางของขงจื้อนั้น ขงจื้อได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ทางสายกลางว่า เป็นวิถีแห่งฟ้า และวิถีแห่งมนุษย์มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ มนุษย์จะต้องฝึกฝนพัฒนาจิตวิญญาณให้มีสภาวะความเป็นกลางดังที่คุณสมบัติของจิตที่ติดตัวมาจากสวรรค์โดยจะต้องปฏิบัติตนฝึกฝนอบรมตามหลักคุณธรรม 3 ประการ คือ (1) ปัญญา (2) ความรักหรือเจตนาธรรมที่ดีงาม และ (3) พลังหรือความเข้มแข็ง (Leonard Shihlien Hsu, 1975) ขงจื้อได้ยกย่องบุคคลตัวอย่างผู้ปฏิบัติตนตามทางสายกลาง คือ กษัตริย์ซุนซึ่งเป็นบุคคลอุดมคติเพราะมีภูมิปัญญาอันยิ่งใหญ่ รักการไต่สวนทวนถาม และทรงศึกษาทศนะต่าง ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงจากอารมณ์ทั้งฝ่ายบวกและฝ่ายลบ มุ่งมั่นประพติแต่ความดี ละเว้นทางสุดโต่ง ดำเนินชีวิตอยู่ในทางสายกลาง และนำหลักทางสายกลางมาปกครองไพร่ฟ้าประชาชน พระองค์จึงเป็นกษัตริย์ ผู้ยิ่งใหญ่ ดังนั้นการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุทางสายกลางของขงจื้อโดยสรุปมีดังนี้

1) ปัญญา (จื่อ) กล่าวคือ การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงทางสายกลางตามทศนะของขงจื้อนั้น ปัญญาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดของจื่อสนับสนุนให้มนุษย์แสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาปัญญาและ

ขงจื้อเชื่อว่า มนุษย์มีศักยภาพและมีปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล สังคม และธรรมชาติได้อย่างถูกต้องสมดุลและเป็นกลาง ดังนั้นการพัฒนามนุษย์จึงต้องพัฒนาปัญญาเป็นอันดับแรก ดังที่ขงจื้อกล่าวว่าสัตบุรุษต้องศึกษาเรียนรู้อย่างกว้างขวาง แล้วใช้จริยธรรมมาควบคุมตนเองจึงหลีกเลี่ยงการกระทำความผิดที่นอกกรอบทางได้ มีปณิธานอันแรงกล้าในการทำความเข้าใจต่อสรรพสิ่ง ยึดมั่นในคุณธรรมปฏิบัติตามเมตตาธรรม ศึกษาและฝึกฝนศิลปวิชาการทั้ง 6 ปัญญาชนย่อมสนใจค้นคว้าระบบความคิดมากกว่าสนใจคิดค้นเรื่องอาหารการกิน คนทำนามักจะอดอยากยากจนแต่การศึกษาจะทำให้ได้มาซึ่งลาภยศ ดังนั้นสิ่งที่ปัญญาชนกังวลก็คือกลัวว่าจะไม่มีความรู้ไม่ใช่ว่ากลัวจะยากจน

ในการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เข้าถึงทางสายกลางนั้นขงจื้อได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ทางสายกลางว่ามืองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ คือ (1) ความเข้าใจ หมายถึงความเข้าใจว่าการกระทำที่เป็นธรรมชาติโดยปราศจากการปรุงแต่งใดๆเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการทำสิ่งต่างๆ (2) การมีเจตนารมณ์ที่ดียิ่งงาม เต็มไปด้วยความจริงใจไม่เสแสร้ง (3) การรู้และปฏิบัติอย่างมีสติเช่นการกระทำที่มีลักษณะเป็นการแสดงออกถึงทัศนคติภายในที่มีความเหมาะสมกับบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และ (4) การสร้างเจตนารมณ์ที่สมบูรณ์ให้ปรากฏในทัศนคติภายในและการกระทำจนเป็นอุปนิสัยโดยมีความรู้ความเข้าใจเจตนารมณ์ที่ดียิ่งงามมีความเหมาะสมกับสถานการณ์เป็นพื้นฐานสำคัญ ดังนั้นหากกล่าวโดยสรุปขงจื้อส่งเสริมให้มนุษย์แสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาปัญญา ปัญญาจะทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ในทางสายกลาง ซึ่งบ่อเกิดของปัญญานั้นขงจื้อกล่าวว่ามี 2 ประการคือ (1) การศึกษา กล่าวคือรักเรียนย่อมได้ชื่อว่าเข้าใจลึกลับต่อปัญญา และ (2) ความจริงใจกล่าวคือการหยั่งรู้กำเนิดมาจากความจริงใจ ความจริงใจที่มาจากการหยั่งรู้เรียกว่าการศึกษา ถ้ามีความจริงใจก็จะหยั่งรู้ ถ้าหยั่งรู้ก็แสดงว่ามีความจริงใจเฉพาะผู้มีความจริงใจอย่างแท้จริงเท่านั้นจึงจะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ ความจริงใจเป็นวิถีแห่งฟ้า การทำให้ตนเองมีความจริงใจเป็นวิถีแห่งมนุษย์ มนุษย์จะเข้าถึงปัญญาได้จึงต้องมีความจริงใจคือการหยั่งรู้

2) ความรักหรือเจตนารมณ์ที่ดียิ่งงาม (เหริน) กล่าวคือ การปฏิบัติตามหลักทางสายกลางต้องมีเหรินหรือความรักเป็นบทบาทสำคัญ เพราะถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ทุกคนซึ่งติดตัวมาตั้งแต่เกิด ดังคำกล่าวของขงจื้อในคัมภีร์ทางสายกลางว่า เหริน เป็นคุณธรรมที่อยู่ภายในจิตใจของแต่ละคนที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและสามารถรับรู้ได้ตั้งแต่แรกเกิด เหรินเกิดขึ้นภายในรูปแบบของภาวะความสัมพันธ์ระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดาและหลังจากนั้นก็ถูกพัฒนาเรื่อย ๆ ด้วยกระบวนการนี้คุณธรรมอื่นก็จะถูกพัฒนาตามไปด้วย ดังนั้นความรักหรือเจตนารมณ์ที่ดียิ่งงามจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญของมนุษย์ที่มนุษย์จะต้องรักษาไว้ให้ติดตัวเพราะการปฏิบัติตามหลักสายกลางต้องมีความรักเป็นพลังกระตุ้นและผลักดันให้ปฏิบัติตนไปสู่ทางสายกลางและการปฏิบัติตนให้สมบูรณ์นั้นจะต้องอาศัยเหริน คำว่าเหรินหรือความรักหรือเจตนารมณ์ที่ดียิ่งงามจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่ผลักดันมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในทางสายกลางได้เพราะเป็นพลังแห่งความ

บริสุทธิ์ที่ติดตัวมาจากสวรรค์ เมื่อมนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยความรักก็จะทำให้เกิดความสมดุลและความสุขดุจดังอยู่บนสรวงสวรรค์

3) พลังหรือความเข้มแข็ง (จง) กล่าวคือ คำว่า พลังหรือความเข้มแข็ง เป็นคุณธรรมสำคัญประการที่ 3 ที่จะนำมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในทางสายกลาง คำว่า พลังหรือความเข้มแข็งนี้หมายถึงศักยภาพในการยืนหยัดอยู่บนหลักการโดยไม่ให้จิตเจ้านั้นตกอยู่ในสภาพเอนเอียงไปในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แต่มีความสามารถให้ดำรงอยู่ในภาวะของทางสายกลาง อันเป็นรากฐานที่แท้จริงของมนุษย์ ดังนั้นความเข้มแข็งหรือพลังในการยึดมั่นอยู่ในหลักการไม่หวั่นไหวไปตามอคติอันเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้มนุษย์ยึดมั่นอยู่ในทางสายกลางได้ ความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นได้นั้นมนุษย์จะต้องรู้จักละอาย ความรู้จักละอายเป็นเหตุให้เข้าถึงพลัง ในการปฏิบัติตามหลักทางสายกลางนั้นความละอายจะช่วยให้มนุษย์ระมัดระวังในการกระทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องซึ่งถือเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะทำให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติและพัฒนาตน ดังที่ขงจื๊อกล่าวไว้ในคัมภีร์ทางสายกลางว่า อริยปราชญ์แม้อยู่คนเดียวก็ย่อมระมัดระวังตัวเสมอ ดังนั้นพลังหรือความเข้มแข็งภายในจิตใจของมนุษย์ที่จะไม่เอนเอียงไปในอคติหรืออารมณ์ทางฝ่ายบวกและฝ่ายลบ ยึดมั่นหนักแน่นอยู่ในหลักการและมีความละอายชั่วกลัวบาปทำให้มนุษย์มีความระมัดระวัง ความระมัดระวังทำให้มนุษย์มีความเข้มแข็งที่จะดำเนินชีวิตอยู่ในวิถีแห่งทางสายกลางทั้งทางด้านบุคคลและสังคม

กล่าวสรุปได้ว่า ทางสายกลางของขงจื๊อเป็นธรรมชาติที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิด ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับสวรรค์เพราะจักรวาลดำเนินไปได้อย่างมีระเบียบเพราะมีทางสายกลาง ในสังคมมนุษย์ทางสายกลางจะช่วยให้สังคมมีระเบียบไม่สับสน และมนุษย์สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล สอดคล้อง มีความเป็นพี่ เป็นน้อง เป็นเพื่อนมนุษย์ ที่เห็นคุณค่าของกันและกัน ทางสายกลางเป็นวิถีแห่งมนุษย์และวิถีแห่งสวรรค์ที่สอดคล้องสมดุลกันการปฏิบัติตามทางสายกลางของขงจื๊อต้องยึดคุณธรรม 3 ประการคือ ปัญญา เมตตา และความเข้มแข็ง คุณธรรมทั้งสามประการนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในเชิงปฏิบัติการ คือมนุษย์จะต้องพัฒนาปัญญาของตน ปัญญาเป็นศักยภาพของมนุษย์ที่เป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ที่จะเข้าถึงความจริงของธรรมชาติและสังคมในการอยู่ร่วมกัน ก็จะต้องมีพลังแห่งความรักความเมตตาหรือเจตนารมณ์ที่ดีงาม พร้อมทั้งการยึดมั่นอยู่ในเจตนารมณ์ที่ดีงามและมั่นคงอยู่ในทางสายกลางนั้นจะต้องมีพลัง คือ ความเข้มแข็ง มั่นคงระมัดระวังและมีความละอายเมื่อมีความละอายก็จะยึดมั่นอยู่ในปัญญา เมตตา และความเข้มแข็งไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่งเพราะอารมณ์ทำให้ดำรงวิถีแห่งทางสายกลางอยู่ได้อย่างสมดุล

การนำหลักทางสายกลางของขงจื๊อมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนได้หรือไม่

สังคมมนุษย์เราต่างก็แสวงหาสิ่งที่ตนเองต้องการนอกเหนือปัจจัย 4 ซึ่งได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันเป็นพื้นฐานแห่งการดำรงชีวิตแล้ว สังคมมนุษย์ยังมี

แนวความคิดเรื่องของศีลธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้มนุษย์ มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แม้บางครั้งแนวความคิดดังกล่าวจะมีความแตกต่างกันก็ตาม แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีความปรารถนาเหมือนกันหมด ก็คือ ต้องการความสุขและความสมบูรณ์แห่งชีวิต ซึ่งเรื่องดังกล่าว ในซีกโลกตะวันออก มีผู้เสนอแนวคิดในเรื่องทางสายกลางอันเป็นทางแห่งความสุขและความสมบูรณ์ของชีวิตที่เด่น ๆ คือ พระพุทธเจ้ากับขงจื๊อ แต่ทางสายกลางของขงจื๊อเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นกลาง ๆ ไม่มากเกินไป และไม่น้อยเกินไป ไม่เอนเอียงไปด้านใดด้านหนึ่ง อยู่ในลักษณะของความพอดี ซึ่งนำไปสู่ความสุขและความสมบูรณ์แห่งการดำรงชีวิต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นแนวปฏิบัติเพื่อยังสภาวะจิตมิให้เอนเอียงเมื่อถูกรบกวนที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจเข้ามากระทบ เพราะสภาวะจิตอยู่ในสภาพเป็นกลาง เพราะเหตุนี้ขงจื๊อจึงได้นำหลักทางสายกลางมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน ดังนี้ คือ

1. การพัฒนาชุมชนตามหลักทางสายกลาง กล่าวคือ หากตีความว่าแนวคิดเรื่องทางสายกลางของขงจื๊อนั้นมีความสอดคล้องสมมูลกับทฤษฎีบูรณาการก็จะทำให้เราเข้าใจว่าการนำทางสายกลางมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้นอาจเป็นไปได้ ดังที่ปริชา วงศ์ทิพย์ (Wongthip, 2012) ได้อธิบายทฤษฎีบูรณาการของเคน วิลเบอร์ว่ากระบวนการพัฒนาซึ่งใช้กระบวนการทัศน์แก่นนั้นมองว่าอดีตที่ผ่านมามีการมองการพัฒนาในด้านต่าง ๆ แบบแยกส่วน แข่งขัน แสวงหากำไร วัตถุนิยม การสะสม การมีชีวิตเหนือและต้องการเอาชนะธรรมชาติ ปฏิเสธจิตวิญญาณและการแสวงหาความร่ำรวยมากกว่าความสุขที่มาจากพื้นฐานความเป็นจริงในสังคมมนุษย์ แต่แนวคิดบูรณาการของเคน วิลเบอร์นั้นมองว่าการบูรณาการ หมายถึง การกระทำให้สมบูรณ์ คือ การนำองค์ความรู้ นำหลักการ วิธีการต่าง ๆ เข้าด้วย กันเป็นการนำหน่วยย่อยอันหนึ่งเข้าร่วมกับหน่วยย่อยอื่น ๆ ภายในองค์กรรวมเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์หรือเป็นการประมวลหน่วยย่อยที่แยกกันให้รวมเข้าเป็นองค์กรรวมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำให้หน่วยย่อยทั้งหลายเข้าร่วมเป็นองค์ประกอบให้สรรพสิ่งประสานกลมกลืนให้เป็นองค์กรรวมอันเดียว จนทำให้เกิดความสมมูลที่องค์กรรวมนั้นสามารถดำรงอยู่ได้ในภาวะที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีความสัมพันธ์โยงใยพึ่งพิงกัน และเข้ามามีส่วนร่วมในการทำหน้าที่อย่างกลมกลืนเป็นองค์กรรวมที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัวเองโดยเป็นลักษณะวิถีคิดเชิงบูรณาการที่ไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกัน การมองแบบองค์กรรวมยังยืนยันมั่นคงพอเพียงสมเหตุสมผล และสามารถเปลี่ยนแปลงตามเหตุและปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับแนวคิดการบูรณาการของเคน วิลเบอร์มีความสอดคล้องกับแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ เนื่องจากขงจื๊อมองว่าการดำเนินชีวิตของมนุษย์จะต้องให้เกิดความสมมูลเป็นกลางและเชื่อมโยงอิงอาศัยกันของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล และชีวิตของมนุษย์หลักการของทางสายกลางคือการปฏิบัติให้สอดคล้องสมมูลระหว่างธรรมชาติของจิตกับธรรมชาติของการกระทำหรือธรรมชาติภายในกับธรรมชาติภายนอกต้องอิงอาศัยเชื่อมโยงสมมูลสอดคล้องกัน

ดังนั้นในการพัฒนาชุมชนตามหลักทางสายกลางของขงจื๊อจึงต้องเน้นความสมมูลระหว่างมนุษย์ สังคมมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและมนุษย์กับจักรวาลไม่ให้สุดโต่งในการพัฒนาไปด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ไม่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านวัตถุมากเกินไปจนละเลยการพัฒนาจิตวิญญาณ และ

ความอยู่ดีมีสุขของมนุษย์ไม่เน้นการทำลายธรรมชาติเพื่อตอบสนองความสุขทางวัตถุ ไม่ละทิ้งสังคมไปพัฒนาจิตวิญญาณ ดังนั้นทางสายกลางของขงจื๊อจึงสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนโดยยึดหลักความสมดุลความสอดคล้องระหว่างมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ จักรวาล และสวรรค์

2. การพัฒนามนุษย์ให้เกิดความสมดุลระหว่างธรรมชาติของจิตและธรรมชาติของการกระทำ กล่าวคือ จากหลักการทางสายกลางของขงจื๊อที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติของจิตและธรรมชาติของการกระทำจะต้องมีความสอดคล้องสมดุลกันนั้นเราสามารถนำมาเป็นหลักในการพัฒนาชุมชนโดยการพัฒนามนุษย์ให้มีอารมณ์ที่สมดุล พัฒนาจิตใจของประชาชนให้มีอารมณ์ที่เป็นกลางโดยให้เข้าถึงธรรมชาติเดิมแท้ของจิตที่มีสภาวะเป็นกลาง ไม่ตกอยู่ในอารมณ์ เช่น ความยินดี ความโกรธ ความโศกเศร้า ความเพลิดเพลน จนเสียภาวะความสมดุล และความเป็นกลาง นอกจากนี้จะต้องพัฒนามนุษย์ให้มีการกระทำที่ออกมาจากจิตใจส่วนลึกโดยไม่ให้ความลำเอียงเพราะชอบหรือเพราะชัง และมีความห่วงกังวลจนเสียความรู้สึกนับถือตนเอง ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงควรเน้นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สอดคล้องกับการพัฒนาความสมดุลระหว่างธรรมชาติของจิตและธรรมชาติของการกระทำ ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงควรเน้นการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้สอดคล้องกับการพัฒนา 2 ด้านคือพัฒนาจิตใจและพัฒนาพฤติกรรมให้สอดคล้องสมดุลกัน

3. การนำหลักคุณธรรม 3 ประการ คือ ปัญญา (จื่อ) ความรักหรือเจตนารมณ์ที่ดีงาม (เหริน) พลังหรือความเข้มแข็ง (จง) มาเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน ก็คือ การสร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชนในการพัฒนาชุมชนด้วยพลังความคิดพลังการกระทำ และพลังจิตสำนึกต่อส่วนรวม ซึ่งถ้าพิจารณาอย่างละเอียดก็จะพบว่าพลังทั้ง 3 นี้สอดคล้องกับหลักปฏิบัติตามทางสายกลางของขงจื๊อที่ประกอบด้วยคุณธรรม 3 ประการ คือ (1) พลังปัญญา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าหลักปฏิบัติเพื่อเข้าถึงทางสายกลางของขงจื๊อนั้นก็เปรียบได้ดังหลักปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงการพัฒนาชุมชนตามแนวทางสายกลางคือต้องสร้างพลังปัญญาของประชาชน ให้ประชาชนได้มีความรู้และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (2) ให้ประชาชนมีความรักความเมตตาและมีเจตจำนงที่ดีงามมุ่งมั่นในการทำงานรวมกลุ่ม การทำงานกลุ่มร่วมกันอยู่ได้จะต้องมีความรักความเมตตามีเจตนารมณ์ที่ดีงามต่อกัน ความรักจึงเป็นแกนหลักสำคัญในการรวมกลุ่มในการพัฒนาชุมชน ส่วนหลักการข้อที่ 3) พลังหรือความเข้มแข็งนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมมีความเข้มแข็งมุ่งมั่น ยึดหลักการที่จะปฏิบัติร่วมกันเกิดความรักความสามัคคีมีความมุ่งมั่นไม่เอนเอียงหันเหไปตามอารมณ์ก็จะสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มและเกิดชุมชนที่เข้มแข็งได้

บทสรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง “การพัฒนาชุมชนตามแนวคิดทางสายกลางของขงจื๊อ” พบว่าหลักทางสายกลางของขงจื๊อนั้น ไม่มีลักษณะสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ก็คือ ขงจื๊อไม่ทิ้งสังคม

ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญเรื่องเสรีภาพส่วนบุคคลด้วย ในด้านสังคมขงจื๊อก็เน้นเรื่องจารีตทางสังคม (หลี่) แต่ส่วนปัจเจกบุคคลขงจื๊อก็เน้นเรื่องการขัดเกลาคุณธรรมภายในให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น เรื่องความจริงใจ ความซื่อสัตย์ ความเคารพ สติปัญญา เป็นต้น แนวการสอนเรื่องทางสายกลางในคัมภีร์ทางสายกลางจึงถือแนวคำสอนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นความพยายามในการประสานความสับสน โดยไม่ได้ครอบคลุมถึงเนื้อหาในหลักคำสอนทั้งหมด แต่เป็นหลักทางสายกลางระหว่างบุคคลกับบุคคล หรือทางสายกลางระหว่างสังคมในสังคม เพราะเหตุนี้ ขงจื๊อจึงนำแนวคิดทางสายกลางมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนนั้นสามารถนำมาใช้ได้ตั้งแต่การตระหนักถึงความเป็นพหุลักษณะของชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลาย แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล การพัฒนาชุมชนจึงต้องเน้นความสมดุลไม่แยกส่วนโดยให้ความสำคัญกับทุกหน่วยในชุมชน พร้อมทั้งยอมรับความแตกต่างหลากหลายว่ามีคุณค่า การพัฒนาชุมชนโดยใช้หลักทางสายกลางนั้นเพื่อสร้างความสมดุลในทุกมิติที่เรียกว่าความเป็นกลาง ความเป็นกลางตามแนวคิดของขงจื๊อนั้นมีอยู่ในธรรมชาติ จิตของมนุษย์และสรรพสิ่ง การพัฒนาชุมชนตามหลักทางสายกลางของขงจื๊อจึงต้องให้ความสำคัญกับความสมดุลสอดคล้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง สิ่งแวดล้อม รวมทั้งการพัฒนาจิตใจและปัญญาของคนให้เกิดความสมดุลโดยยึดหลักปัญญา (จื่อ) ความรักหรือเจตนาธรรมที่ดีงาม (เหริน) พลังหรือความเข้มแข็ง (จิง) ผลที่เกิดขึ้นจากการนำหลักทางสายกลางของขงจื๊อมาพัฒนาชุมชน คือ มนุษย์ทุกคนได้รับการพัฒนาศักยภาพเพราะเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ธรรมชาติและมนุษย์ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ชุมชนและสังคมสิ่งแวดล้อมได้รับการพัฒนาอย่างสมดุล ความแตกต่างหลากหลายในชุมชนมีคุณค่าได้รับการยอมรับอย่างเท่าเทียมสังคมไทยเป็นสังคมที่มีชุมชนเป็นฐานรองรับความสัมพันธ์ของคนในสังคม ทำให้ชุมชนทุกชุมชนทำหน้าที่เป็นฐานรองรับกิจกรรมทุกด้านของชีวิตอย่างสมดุลกัน

References

- Archie J. Bahm. (1969). *The Heart of Confucius: Interpretation of Genuine Living and Great Wisdom*. New York: Walker/ Weatherhill.
- Jingpan, C. (1993). *Confucius as a Teacher*. Malaysia: Delta Publishing Sdn Bhd.
- Confucius. (1951). *The Great Digest. The Unwobbling Pivot. The Analects*. Tr. By Ezra Pound. New York: A New Directions Book.
- Panit, W. (2012). *Ways to create learning for students in the 21st century*. Bangkok: Sodsisritwong Foundation.
- Department of Community Development. (1984). *Development of communities*. Bangkok: Department of Community Development.

- Fine Little stone. (1992). Translator. *Build life and society according to the doctrine of Confucius*. Bangkok: Grass flowers.
- Fri, Archie J., The Bahn., *The doctrine of Confucius*. Dominate the plan Chai Thanasarn Translator. Bangkok: Delphi.
- Leonard Shihlien Hsu. (1975). *The Political Philosophy of Confucianism*. New York: Barnes & Noble Books.
- Phra Dhammapidok (P.A. Payutto). (1995). *Buddhist Dharma revised and expanded*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phra Dhammapidok (P.A. Payutto). (2003). *Sustainable development*. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Wongthip, P. (2012). *Applied Community Development: Concepts and Integration*. Bangkok: Institutions to enhance learning community SERC.
- Promta, S. (1997). *Mahayana Buddhism, primary sect*. Bangkok: Sutthakan Printing.
- Polsri, S. (2002). *Theory and principles of community development*. Bangkok: Odeon Store.
- Ekkapachaisawat, T. (2010). *Community study*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Parinyasutthinan, U. (2018). *Development of Communities*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Thongprasert, C. (1994). *The Birth of Chinese Traditions Part 1-3*. Bangkok: Royal Institute of Publishing.

